

ÉRTEKEZÉSEK

A

TÁRSADALMI TUDOM. KÖRÉBŐL.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

KILENCZEDIK KÖTET.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

PESTY FRIGYES

OSZTÁLYTITKÁR.

BUDAPEST, 1888.

3 13 6 02

TARTALOM.

- I. szám. Az európai monarchiák rendszeres törvényeiről, tekintettel ezeknek alkotmány-történelmi előzményeire. Schvarcz Gyula l. tagtól.
- II. » Az athenei állam és társadalom jelentősége az emberi haladásra nézve Kleisthenestől Ephialtesig. Schvarcz Gyula l. tagtól.
- III. » A középoktatás hazánkban (1867—1886). Láng Lajos l. tagtól.
- IV. » Lucius Cornelius Sulla a római alkotmányjog történelmében. Székfoglaló értekezés. Schvarcz Gyula r. tagtól.
- V. » Dante, mint politikai író. Domanovszky Endre l. tagtól.
- VI. » Fegyházi tanulmányok. A rab munka. Tóth Lőrincz r. tagtól.
- VII. » A jog- és állam-bölcsészet feladatai. Székfoglaló értekezés. Pulszky Ágost l. tagtól.
- VIII. » Egyéni szabadság és parlamentarizmus Angliában. Székfoglaló értekezés. Concha Győző l. tagtól.
- IX. » Magyarország népmozgalma 1880—1885. Láng Lajos l. tagtól.
- X. » Tudomány és társadalom. Schvarcz Gyula r. tagtól.
-

ÉRTEKEZÉSEK
A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

PESTY FRIGYES

OSZTÁLYTITKÁR.

IX. KÖTET. VIII. SZÁM.

EGYÉNI SZABADSÁG
ÉS
PARLAMENTARIZMUS
ANGLIÁBAN.

CONCHA GYÖZŐ

L. TAGTÓL.

(SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS.)

(Olvastatott a M. T. Akadémia II. osztályának 1887. nov. 7-iki ülésén.)

— Ára 20 kr. —

BUDAPEST, 1888.

EGYÉNI SZABADSÁG
ÉS
PARLAMENTARIZMUS
ANGLIÁBAN.

CONCHA GYÖZŐ

L. TAGTÓL.

(SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS.)

(Olvastatott a M. T. Akadémia II. osztályának 1887. nov. 7-iki ülésén).

BUDAPEST, 1888.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADÉMIA.

Az angol alkotmány évszázados történeti fejlődés gyümölcse lévén, az angol szuverenitás, a mennyiben korlátolva van s ez által az alattvalók szabadságát elismeri, az állam-eszmének darabonként öntudatra jutott, nem egyetemes, elvont felfogásából folyó kinyomatát viseli magán.

Az angol alattvaló szabadsága, vagy — az írott alkotmányok nyelvezetét használva — az angol alapjogok is, ebből folyólag nem a jogbölcsélet-teremtette abszolút jogok, és meg lehetős csekély számuak a jogbölcséleti alapon létrejött többi európai alkotmányokéihoz viszonyítva.

Az alattvalók szabadságai az államéletnek egymásután keletkező szükségleteiből eredve, szorosan meghatározott terjedelműek és tételes alakúak, melyeknél az elv s annak megvalósítási módozatai egyszerre határozottak meg, s a mint történelmileg bizonyos tételes formában keletkeztek, épúgy fejlődésképesek, változtathatók, módosíthatók.

Másfelől a józan felfogásból kiindulva, hogy a szuverén hatalom korlátozása úgyis csak önkorlátozás, az angol nemzet meglegedett a legszükségesebb alapjogok kiemelésével s a többi lényeges jogoknak meghatározását a szuverén hatalomra bízta. Oly jogokat, melyek, mint a francia emberjogok, elidegeníthetetlenek és elévülhetetlenek lennének, az állam előtt léteztek volna, nem ismer el sem az angol alkotmány, sem az angol jogi elmélet. A francia emberjogok az egyénből, az állam ellen vannak levezetve s az államon kívül, a fölött állóknak gondolva. Egészen máskép van ez az angoloknál. Még Blackstone is, ki pedig a múlt századi jogbölcsélet hatása alatt ír, azt mondja az angol szabadságokról, hogy, bár egykorúak az angol állammal, alá vannak vetve az ingadozás és változásnak, mert megállapításuk mégis csak emberi. A gondolat,

hogy vannak jogok, melyek felette állanak az állam szuverenitásának, idegen az angol jogi eszmekörben. Az angol csak a közületben ismeri el az egyén alapjogait, mivel azokat nem az egyénből, hanem a közületből s a nemzet közmeggyőződéséből származtatja.

Az angol alapjogok rendszere, a mint történeti fejlődésében előttünk áll, azon meggyőződés kifolyása látszik lenni, hogy jogok és alapjogok között oly lényeges különbséget tenni, a minőt a reflektív jogbölcselet s a nyomán indult alkotmányok tettek, egészen hibás, mert az alapjogok még oly pontos és messzemenő körülírása mellett is marad elég tér a szuverenitásnak, ha helyes intézményekből kifejlő nemzeti szellem nem akadályozza, zsarnokivá lenni a közönséges jogoknak oktan, az állameszmével ellentétes rendezése által.¹⁾

Az alapjogok elvont kijelentése továbbá igen sok alkotmányos viszály magyát rejti magában; Anglia az ő történelmi nyomatékú, tételes jellegű alapjogaival a viszályok ily okát kikerülte.

De a mi legfőbb, ezen alapjogok általában, külön felsorolva nincsenek, hanem vagy az államélet alattomban értetődő vezérelveinek tekintetnek s csak mint a tudománynak a törvényekből levont következtetései fordulnak elő, vagy a meny nyiben tételesen formulázva vannak, meghatározott intézmények (büntető jog, bírói szervezet, peres eljárás, börtönrendszer, rendőri szervezet) részeként jelentkeznek. Jól mondja Sheldon Amos (*Science of politics* 175. l.), hogy az angol az

¹⁾ Patterson (*Comment. on the liberty of the subject*. I. köt. 87—89. l.) a közönséges angol észjárás tolmácsa, midőn bizonyos föelvelk összeségének alkotmányos jogként való elkülönítése ellen nyilatkozva mondja, hogy ez »nagyon bizonytalan megkülönböztetés, mert a szabadság nemcsak e föelvelken, hanem a jog egyéb részein ép úgy nyugszik.« »Az alkotmányos jog és egyéb jog közt nincs lényeges, hanem csak fokozati különbség.« Ugyanily szellemben szól Dicey (*Introd. Lect. on the law of the Const.* 220. l.) »Nálunk a személyes szabadság nem valami különös kiváltság, hanem az ország közönséges, a bíróságok kiszolgáltatta törvényeinek folyománya. — Csakugyan az angol írók nagy része az angol alkotmányjogot, a közigazgatási, a magán, a büntető joggal tárgyalja, és pedig nem csak az angol jogtudomány technikai fejletlenségénél fogva, hanem a szuverenitás azon koncepcziója miatt, melynek kifejtése a következők feladata.

ő elidegeníthetetlen jogait és kiváltságait a 13 északamerikai gyarmat írott alkotmányaiban fogja először rendszeresen megírva olvashatni, melyekről azonban az okiratokat (title deeds) Angliában csak az intézmények útján hallgatag kifejezve vagy levéltárakban elszórva s elavult bírósági jegyzőkönyvekben fogja találni.

Az angol Magna Charta, annak különböző megerősítései a századok folyamában, az I. Károly idejébeli kérvény a nemzeti szabadságok (Petition of rights) tárgyában, a II. Károly korabeli törvény az elfogatási jog körülírására nézve, — Vilmos és Mária törvényei az alattvalók jogai és szabadságairól (Bill of rights) s a trónörökösödésről, valamint ennek további módoszatairól (Act of settlement) mind az államélet egyes konkrét sérelmeit orvosolva mondanak ki bizonyos, e sérelmek orvoslására szükséges elveket s állítanak fel részletes szabályokat.

Blackstonenak (Comm. on the laws of England 4. edit, Kerr. I. köt. 100. l.) felsorolása, hogy az angol alattvalók alapjogai három fő vagy öt jogra vezethetők vissza, úgymint a személyes biztosság, a személyes szabadság és a magántulajdon jogára, az akkori (1765.) francia jogbölcselet általánosító irányának követéséből ered; Blackstone Montesquieu tanait vette át s azokkal igyekezett az angol jog tömkelegébe világosságot árasztani.¹⁾

Ez alapjogok, melyeket angol származás jogának (birth right of the people of England) szoktak mondani, angol fel fogás szerint a közönséges jog nevezete alatt fenmaradt s az angol-szász s más szokásokból alakult nem írott jogon alapulnak, a későbbi törvényhozás csak tanúságot tesz rólok, de nem teremti.

Ez a láthatatlan, a szervezett államhatalom által hitelesen föl nem jegyzett, csak a közmeggyőződésben, bírói gyakorlatban, a régi jogászok: Glanvilla, Bracton, Fleta, Little-

¹⁾ L. De Lolme, The Constit. of England, edit. 1821. 94. l. »Az angol jogtudósok szerint az egyéni szabadság először a tulajdon jogából áll, melynél fogva a szerencse adományait vagy saját szorgalma gyümölcseit valaki élvezheti; másodszor a személyes biztosság jogából; harmadszor a helyváltoztatási szabadságból.

ton jogkönyveiben Verböczy módjára tovább élő közönséges jog (Common law) az, melyen az angol nép alapjogai nyugszanak, mi egy újabb lényeges különbséget alkot az európai alkotmányok alapjogaihoz viszonyítva.¹⁾

Ez az angol közönséges jog, melynek eredete, lord Hale szerint, ép oly kikutathatatlan, mint a Nilusé, és a mely Bentham szerint épen merő költemény s a melyről, mint létezőről szólni, csalásnál nem egyéb, egy gazdaságilag kevésbé fejlett, de szabad társadalom joga, s mint ilyen, jelességei daczára nem egy irányban kegyetlen, a történelem folyamában különböző intézmények általi fentartás és biztosításra, mi több, a társadalom fejlődésével, szerkezetének bonyolultával átalakítás vagy változtatásra is szorúl. Ezen a közönséges jogon alapult a rabszolgaság, a matrózpréslés, a hadi tengerészet legénységének mondhatni kötéllal fogása. A közönséges jog zárta ki az egyházból kiközösítetteket a polgári közösségből is, ez nem engedte, hogy a vádlott maga mellé védőt vegyen a bűnvádi végtárgyaláson.

Az egyszerű szerkezetű társadalmak egyoldalról nézve, több szabadságot engednek tagjaiknak, mint az előhaladottak, azért utóbbiakban természetes a vágy az elsőeknek akár történelmi hagyomány útján fentartott, akár utopisztikus szabadsága után. Így az angol történetet némelyek a parlament harcának nevezik a közönséges jog ellen, s a parlamenti törvényhozást, a mennyiben e régi jogot hatályától megfosztja: bitorlásnak; az angol közönséges jog ugyanis a nép közvetetlen jogszokásaiból eredettnek, míg a parlament csak a nép átruházott hatalmát gyakorlónak tekintetik. Pedig a közönséges jog nem egy tételének megszüntetése, p. o. a fennebb említetteknek, vagy annak, hogy a király és tanácsosai határozott ok megjelölése nélkül fogathatnak el, ha az okok felfedezése által kormánytítkoknak kellene nyilvánosságra jutni, nem volt rosszabbítás, hanem javítás.

Az angol alapjogoknak a közönséges jogra visszavezetése által gondolták azokat a mindenható parlament ellen is megvédelmezhetni, s forrásuk által azt kifejezni, hogy Anglia

¹⁾ L. Austin Lect. on juris pr. 2. köt. 550—567. Paterson, Liberty of the subject I. k. 130—139. 1.)

nem akarja magát egyedül az emberi ész mesterkedésére bízni, hanem az élet önként ható tényezőinek hatalmára támaszkodik.

Azon eszmekörben, mely az angol alapjogokat a közönséges jogra vezeti vissza, végső láncszemként látjuk a tételt felállítva, hogy vannak a közönséges jognak bizonyos, a Magna chartában, az angol alattvalók jogait és szabadságait meghatározó 1688-i, valamint a Habeas Corpus törvényben egyenesen feljegyzett, és más fel nem jegyzett, de nem kevésbé fontos szabályai, melyeket a parlament sem sérthet meg. Az angol szabadság jellemző tulajdonsága, mondja Blackstone (Comment. I. 51. l.), hogy a közönséges jogszokáson alapúl, mely szokás bizonyóságot tesz arról, hogy az a nép önkéntes hozzájárulásával keletkezett, következésképen azt a hatalmát a néptől nyert parlamentnek szentül és sértetlenül meg kell tartania. Sir Edward Coke, Anglia nagy tekintélyű jogásza és I. Jakab király állhatatos lelkű lord főbírája pedig akként határozta meg a közönséges jog erejét, hogy az: »korlátját képezi a parlamenti végzeményeknek s semmissé teszi azokat, ha az általános jogelvek és az ész ellen vétének.¹⁾

Azonban az angol közönséges jognak az írott, a király és parlament-teremtette jog (statute law) fölötti e fölénye, ámbár azt a bírósági gyakorlat is több ízben érvényesíteni iparkodott, semmiképen sem egyeztethető össze a másik alkotmányos dogmával, hogy a szuverén hatalom, t. i. a király a parlamentben mindent tehet, csak a leányból nem csinálhat fiút.

Az angol szuverén hatalom mindenhatóságának dogmája, a mint a közönséges jog elsőbbségét a parlamenti jog fölött megsemmisíti, épügy kizárja, hogy európai értelemben vett alapjogokról szóljunk, melyek a törvényhozó hatalom rendelkezése fölött állnak, annak föltétlen korlátait alkotják.

Ez ellentét csak az állam természetéről alkotott angol felfogás által oldható meg.

Az állam az angol előtt nem erőmű, melynek működése a szorosan kimért részeknek mesterséges egybeillesztésén s

¹⁾ L. Cox. Staatseinricht. Englands. 7. l.

kívülről való irányzásán alapszik, nem is pusztán egyéni czélok megvalósításának eszköze, hanem természetes szervezet, mely önerővel felruházva s nem csak külső jogi meghatározások által összetartva, osztja ki a szükséglethez képest szervei munkáját, célját illetőleg pedig az egyének java fölött álló magasabb eszmének valósága »társaság — Burke szerint — minden ügyben, társaság minden művészetben, társaság minden erényben és minden tökélyben.« Az angol állam évezredes élete folyamán létrehozott intézményeiben, legnagyobb iróiban ilyennek tűnik fel.

A szuverén hatalom korlátlansága ép oly feltétlen követelmény, mint az állam tagjainak, a szuverén hatalom alattvalóinak sértetlensége, bizonyos jogaik szentsége a szuverénnel szemben is; az angol szabadság az állam erejével, az egyéni jogok a köznek széleskörű hatalmával járnak együtt. A király, a parlament hatalmának és az alattvalók jogának egyenlő értékessége egy forrásból, a köz eszméjéből eredése, régi angol jogelv, melyet bírói döntvények erősítettek meg. »A korona jogai s az alattvaló szabadságai a közönséges jog ugyanazon alapján állanak . . . mondá Sir Michael Forster, Plowden pedig arra mutatott rá, hogy »a közönséges jog, mely oly sok kiváltságot ad a királynak, nem tűri, hogy ez másokéit sértse.« Sőt Lord Mansfield egy matróz préselési perben még tovább ment, régi alkotmányos elvnek jelente ki ítéletében, hogy a magánsérelnesnek el kell hallgatnia, ha máskülönben a köz vallana kárt.

Ezen, ily általánosságában már eléggé aggasztó elv túlzott alkalmazását mutatja a sok százados gyakorlat, mely szerint az angol állam nem szavatol a hivatalnokai-okozta károkért, s csak újabban kivételképen ismertetett el a bírói letétekért az állam szavatossága.

Az emberi élet két alaptényezője, a köz s az egyén, ha elkülönítve szemléltetik s nem mint egy erőnek nyilvánulása, kiegyenlíthetetlen összeütközést von maga után; a hol ellenben, mint Angliában, az állam hatalma s az egyének jogai egy törzsnek közös hajtásai s az egyéni szabadság ép úgy az államtól eredőnek, az állameszme által közvetettnek tekintik, mint az államhatalom korlátlansága, fölénye, ott ugyan a

visszaélések kizárva nem lesznek, a mint Angliában sem voltak, de az erkölcsi alap, a lehetőség meglesz e korlátlan hatalmat az egyéni szabadságnak kedvező módon gyakorolni; míg, a hol az államhatalom szuverenitásával az egyén szuverenitása állíttatik szembe, az állam csak mint az egyénre nélkülözhetetlen rossz fogadtatik el s formai külső korlátokban vagy a nép ellenállási jogában keresik a szuverén hatalom korlátozását, ott eleve meg van rontva az államélet békéje, nyugalma.

S csakugyan az angol alapjogok nem képeznek formai korlátot a szuverén hatalomra nézve, hisz azok nagy része a szuverén hatalom kijelentéseiben, írott törvényekben foglaltatnak; a mi pedig a közönséges jog fölényét illeti, az bár nem föltétlenül, megáll a parlament mindenhatóságával szemben is, a régiségében rejlő tekintélynél, azon erőnél fogva, mely a nép szokásait a legzsarnokibb egyedúr előtt is kénytelen-kelletlen tiszteltté teszi.

A közönséges jog az angol államéletben az erkölcsi törvény jellegét ölti magára, melynek a változott viszonyok közötti minő értelme, minő alkalmazása, a szuverén hatalom lelkiismereti ügye.

A szuverén hatalom az államban a közélet legfőbb kérdéseire nézve, épúgy nem helyesen vettethetik kizárólag alája a külső jogi korlátoknak, a mint az egyes embert is végeztéljai tekintetében, nem a kényszerítő törvény, hanem a lelkiismeret vezeti, azon oknál fogva, mert az állam, mint a népnek személyiséggé magasult alakja erkölcsi belső törvényekre utalt, azaz szabad kell, hogy legyen.

A szoros összefüggés, melyet az angol szuverén hatalom érdekei s az alattvalók egyéni jogai között fennállónak mondtunk, egyrészt bizonyításra szorúl, másrészt magyarázatot igényel benne az, miért nem volt ez összefüggés az egyéni szabadságra hátrányos?

Túlontúl magyaráztatott az újabb időben az állam szervezeti oldaláról az államhatalom gyakorlására nézve ez összefüggés; kimutattatott, hogy a kötelelességre, melyből az önkormányzat lényegileg áll, van fektetve, illetőleg volt fektetve ez ideig az egyének politikai joga, részvétele az államhatalomban; hogy az egyének politikai jogai, különösen az önkor-

mányzatiak, minthogy gyakorlásuk közkötelesség s az egyes részéről csak az állam akarata, a törvény értelmében történhetik, az államhatalom erősödését tartalmazzák.

Rá lehetne mutatni arra a sokat mondó körülményre, hogy Európa legrégibb szabad nemzete, egyes tagját nem az uralomban részvéte oldaláról polgárnak, hanem a szuverén uralom alá rendeltsége szempontjából alattvalónak nevezi, föl lehetne említeni, hogy az esküdszéki intézmény, a törvény alkalmazásának a polgárok kezébe tétele, az egyes esküdt egyéni véleményének elnyomásával kényszeríti az esküdszék tagjait, hogy bármiképen egyhangú megállapodásra jussanak.

Hosszasabban fogunk utóbb foglalkozni az ethikus elvekkel, melyek a fő államszervek: király, parlament, kormány viszonyát, önállóságuk jogi körülírása mellett, a parlamentarizmusnak belső érdekesültségen nyugvó s az egész államtest összhangjából kiinduló szabályaitól teszik függővé s így a részeknek s az egésznek kölcsönös összefüggését bizonyítják. Itt azonban az államnak nem szervezeti, hanem célmegvalósító természetét vizsgálva, azt találjuk, hogy fennáll ez összefüggés az állam s az alattvaló feladata céljai oldaláról is. Az angol állam ugyan az egyéni élet szabadságát a lehető legszélesebb körben fentartja, de csak addig, a míg gazdasági érdekekről, külső, erkölcsileg közvetlenül közömbös tényekről van szó, melyek szabadra hagyása mutatkozott eddigelé az állam céljával is legmegegyezőbbnek, mihelyest azonban az egyén átlépi a szuverén hatalom-vonta határt, büntető karja teljes súlyát éri azonnal.

Az angol egyéni szabadság visszája a legkeményebb, kegyetlenebb büntetőjog s széles hatalomkörrel felruházott, bár nagy felelősséggel is terhelt rendőrség, ipar- és forgalomszabadság, de az adós bebörtönzése, ha nem fizet, bár a hitelezők az 1869. törvények óta némileg korlátozva is annak alkalmaztatásában. A nemzet adómegszavazási jogával párhuzamosan haladnak a kemény törvények az adó behajtására nézve, melyek szerint 1855-ig az állami adóhátralékokat azon község lakóinak kellett megfizetni, a melyben felmerültek s melyek máig ismerik rosszakaratu adóhátralékosok bezárását.

A szellemi, az erkölcsi téren az állam nem közömbös az

egyének viselkedése, gondolkodásmódja iránt, azt saját eszméjéhez idomítani, illetőleg a mennyiben az előbbi ezzel egyez, emelni iparkodik. Sőt a szorosan gazdasági téren is az állam kereskedelmi politikájában, közgazdasági intézményeiben, a nemzetközi viszonyokban, nem ugyan kisszerű, de annál megszabható rendszabályokkal mutatja ki az állam s az egyesek feladatai közt az összefüggést. — Cromwell hajózási aktája, melyet a gazdasági szabadság apostola: Smith Ádám elveivel ellentétben a legbölcsebb rendszabálynak nevezett s mely csak 1850-ben szüntettetett meg, a Tudorok és Stuartok idejébeli ipari, gyári és gyarmati rendszabályok, a különböző védvámok nevelték nagyra az angol közgazdaságot, mely ma már nagykorúvá válva, az államtól kevésbbé vár értelmi támogatást, hanem csak fegyveres védelmet, melyet azonban egy állam sem nyújt, néha a nemzetközi jog és tisztesség mellőzésével is, — mint a chinai opium-háborúban — polgári élete, vagyona és közgazdasági érdekeinek hathatósabban, mint az egyéni szabadság hazája, Anglia.

Egyébiránt a tisztán gazdasági téren is az angol törvényhozás nézőpontja soha sincs a merő individualizmus eszmeköréből véve, ugyanaz az angol jog, mely a kisajátítást az egyéni tulajdon szentsége iránti tiszteletből csak 1845 óta s meglehetősen korlátolt mérvben ismeri, a magánosnak az állam, a fiskus ellen nem ad tulajdoni keresetet s a végrendeleti szabadság nem az egyén, hanem a család intézményének tett hódolás, mely épen az egyéni szabadság alapján, az emberi egyenjogúságon ejti a legnagyobb csorbát, megengedve, hogy az atya a család fentartása érdekében gyermekeit egyenlő osztályrésztől megfoszthassa s vagyonát azok egyikére hagyhassa. A család képzelt vagy való érdeke tartatá fenn oly soká (az 1870, 1874, 1881, 1883-i törvényekig, illetőleg a kancellári bíróság régiebb, mintegy száz éves gyakorlatáig) az egyéniség teljes megvetésével a nőben, ennek vagyoni teljes önállótlanágát; sőt ma is fennáll az elv, hogy a nő, a ki férje jelenlétében és beleegyezésével büntettet követ el, a gyilkosságot kivéve, nem büntethető, mert a törvény előtt csak férje akaratából cselekvőnek tekintetik.

Könnyű kimutatni, hogy a végrendelezési szabadság-

nak individualisztikus jellege csak látszat, valódi oka a földbirtoknak az uralkodó osztályok kezében megtartása vagyis az individualizmusnak egy nagyobb egész, az Angliát több századon át kormányzó társadalmi osztályok érdekében szabadra eresztése.

A bíróságoknak magánjogi perekben szertelen, a felek rendelkezését helyettesítő, mellőző hatalma van; így kiterjesztheti ítéletét egy pernek nem felebbezett részeire, bevonhat abba harmadik személyeket, úgy, hogy az angol jog egy alapos francia ismerője érthetetlennek mondja az angol bíróság hatalmát az egyesek magánjogai fölött.¹⁾

Az egyéni jó és egyéni célok érdekközössége a közjával sehol annyira nem tudott a köztudatba behatolni, mint Angliában, azon hatás következtében, melyet a nemzeti gondolkodásra és érzületre az angol hűbéri rendszer gyakorolt.

E rendszer, mely tudvalevőleg a közkötelességek s a magánjogok legszorosabb kapcsolatára alapítva, a társadalmat, annak egyes tagjait a köz- és a magánjogok tekintetében mint egy láncz szemeit foglalja össze, hosszas, a XVII. századig terjedő fennállása által Angliában igen alkalmas volt az államnak s az egyének egyéni érdekeiből alakuló társadalomnak összefoglalására, az államhatalom s az egyének jogai közt másutt támadt ellentét kikerülésére.

A hűbérrendszerben az egyének jutó közhatalom s annak magánjoga közt a legszorosb kapcsolat levén, a köznek és a magán-életnek elszakítása lehetetlen, a míg a rendszer alapelve a részletekben fentartatik, elfajulása megakadályoztatik.

Elfajulását megakadályozta Angliában a királyság ereje, mely a magánjogok érintetlen fentartása mellett, azoknak a közjogok rovására való fejlődését megakadályozni tudta.

Anglia oly sarkalatos intézményei, mint a főrendiház, az egyház, az egyetemek, a földbirtok joga ezen rendszer élő maradványai, s bármely legyen jövőjük, eddigelé a köz- és magán-érdekek élő egybekapcsolására szolgáltak.

¹⁾ L. Glasson. Hist. du droit et des institutions de l'Angleterre VI. k. 744. l.

De leginkább mutatkozik a szuverenitás és az egyének céljai között a szoros összefüggés szellemi téren.

Az angol állam eddigi fennállásában nem az egyének nézeteinek összetétele, nem egyéni célok megvalósításának külső eszközeként jelentkezik, magasabb eszme valósul meg benne, melynek az egyesek szolgálnak, melyből erejüket merítik, melyben támaszukat találják.

Meddig fog e viszony fennállani, nem fog-e Anglia is a jövőben más jeleget felvenni, nem tartozik ez értekezés feladatai közé, mely Anglia jelenlegi alkotmányával foglalkozik. Anglia egész belső valója nagy forrongásban van a most folyó időben, melyet azonban kiinduló pontúl venni fennálló alkotmánya jellemzésénél nem lehet.

Az angol állam a legszorosb viszonyban áll a vallással, féltékenyen őrzi a közerkölesöt s egyetemei által műveli a tudományt. A vallás és tanszabadság nem található alapjogai közt.

Angliának államvallása van, különösen a reformáció óta, de az előtt is a vallás és egyház, mint a polgári közületnek szerves kiegészítő része tekintetett. A nagy megalázásra, mely az országot földnélküli János alatt a pápa részéről érte, kinek a király országát átadta, hogy hűbérként visszavegye, Anglia számos törvénnyel felel, melyek mind a nemzeti érdekekkel megegyező állást töreksenek adni az egyháznak.

Az újabbkori angol szabadság írott okmánya, a Bill of rights, a mely sorában a nemzet jogait, ugyanabban említi a protestáns vallást. Főcéljának mondja a protestáns vallás megszilárdítását, a nemzetnek a pápaság s az abszolút hatalomtól való megmentését.¹⁾

Az 1688-i forradalom vallásos jellegét legkétségtelenebb módon az a hatás bizonyítja, melyet Irlandra gyakorolt; míg Angliára nézve a teljes alkotmányos szabadság kora kezdődik

¹⁾ Whereas the late king, James . . . did endeavour to subvert and extirpate the Protestant religion and the laws and liberties of this kingdom . . . The prince Orange whom it has pleased Almighty God to make the glorious instrument of delivering this kingdom from Popery and arbitrary power . . . in order to such an establishment, as that their religion laws and liberties might not again be in danger of being subverted . . .

vele, addig a katolikus Irlandban a szolgaság, az elnyomás páratlan rendszerét honosította meg; az angol törvény annyira ment, hogy »afféle emberek létezését, a kik ír római katolikusok lennének« egyáltalán nem ismerte.

Az angol alkotmány újabbkori alakulása s megerősödésekor nyert vallásos jellegét nem vesztette el azon törvények által, melyek a jelen század folyamában a nem anglikán vallású angol alattvalóknak emberi és állampolgári jogait elismerték; e törvények felszabadítottak egyeseket, de a britt állam maradt a mi volt, a leghatározottabb vallási színezetű közület, mely Angliában az anglikán püspöki, Skóciában a presbyteri egyházat tartja polgári szabadsága védbástyájának.

Az angol alkotmányban mind ezek szerint ismeretlen a szuverenitásnak oly külső korlátozása, a minőt a szárazföld újabbkori alkotmányai mutatnak s a minőt a magyar alkotmány sem ismer, ha csak nem akarnók a nemzetközi szerződések által a protestánsoknak biztosított szabad vallásgyakorlatban továbbra is nem a magyar jog követelményeit, hanem a magyar jognak, illetve törvényhozásnak a nemzetközi jog által való külső korlátozását látni. Az angol szuverén hatalomról hangoztatott korlátlanság, melynél fogva az mindent tehet, a formai jog szempontjából igaz, s az angol szuverenitás ez alap jellegére nézve egészen hasonlít a magyarhoz, s ez alapjellegben csakugyan meg van a rokonság a kettő között, melyet azonban a közös alapon felépített többi állami intézmények majd egészen elmosnak.

Így az angol törvényhozó hatalom korlátlanága fennáll azon némileg szerződéses jellegű viszonyokban is, melyek által Skóciának, Irlandnak bizonyos alapjogok biztosítottak. A törvényhozás a skót és ír uniónak feloldó feltételeként oda állított nem egy határozmányát később megváltoztatta a nélkül, hogy ezen tényei alkotmánysértésnek tekintettek volna: mert az angol felfogás szerint »állam, ahhoz való hatalom nélkül, hogy törvényei bármely részét megváltoztathassa, legnagyobb politikai képtelenség.« (Blackstone id m. I. k. 72. l.)

De a formai jogi korlátlanóság daczára a szuverén hatalom Angliában is korlátolt a nemzet erkölcsi és jogi meggyőződése szerint; a közönséges jog, a keresztény vallás s az

államnak, az egyénnek a történelem folyamában a parlament s az azon kívül ható társadalom által öntudatra hozott eszméje képezik annak belső korlátait, illetőleg alkotják cselekvésének vezérelveit.

Változtatni a közönséges jogon, vagy épen eltérni az angol szabadság írott okmányában foglalt elvektől csak a végső esetben fog a parlament; valamint, hogy forradalmi jellegű ténynek tekintetnék, ha a parlament a skót és az anglikán egyházat bolygatva, azon lényeges változtatást tenne.

A legjelesebb angol jogászok a keresztény vallást az angol közönséges jog részének, s mint ilyet, a törvényhozó hatalom korlátjának tekintik, sőt Coke szerint a keresztény vallással ellenkező törvény érvénytelen.¹⁾

Mindezen korlátozások azonban, melyek által az alattvalók szabadsága biztosíthatnók, u. m. a közönséges jog, a keresztény vallás, az angol szabadság írott okmányai csakis erkölcsi nyomatékkal bírnak s a király parlamentjével az alkotmány elvei szerint bármikor túlléphet e korlátokon, függesztheti, módosíthatja, megváltoztathatja ez alapjogokat.

Az európai szárazföld népeinek, papíron formailag sokkal inkább biztosítvánk alapjogai, mint a britt sziget-lakóknak, mert az elsők alkotmányai e jogokat a törvényhozó hatalom köréből vagy egészen kiveszik, vagy pedig módosításukat, változtatásukat, különös, nehéz formaságokhoz kötik: a britt alkotmány ellenben ezeket is a szuverenitás rendes szervének, a királynak és a parlamentnek belátására bízva, s nem fél, hogy ezek hatalmukat a nemzet írott és nem írott szabadsága ellen fordítsák.

A mint az egyén általában oda van dobva az angol szuverenitás formailag korlátlan hatalmának, azonképen abban, a mit az állam jogi és egyéb intézményei által létrehozott, azt találjuk, hogy az egyéni szabadság mellett mindeütt a közhatalom erős keze hat, hogy az egyéni életre bízott feladatok mellett a közhatalom az emberi feladatoknak, másutt,

¹⁾ L. Patterson Comment. on the liberty of the subject. I. h. 111. l. — Odgers szerint (Libel and Slander 397—400. l.) ugyan ebből csak az következik, hogy a kereszténységnek még tisztességes, bona fide megtámadása is bűntényt képez, s a gonosz szándék szükségkép vélelmeztetik.

egyéniileg intézett részét is felöleli. Az angol sajtó-szabadság s az államvallás, a szabad ipar s a szegények állami eltartása, a haderő toborzása és a matróz-préselés, az államigazgatás beavatkozásán kívül álló orvosi és gyógyszerészi ügy s a kényszeroltás, az államhatalomnak egészben véve megtorló, represzszív iránya s az egyes ügynevezett, nem jó hírű emberektől, békességes jó magaviselet, vagy tanúktól bizonyos tárgyalási napon való megjelenés iránt megkövetelhető biztosíték-nyújtás, ¹⁾ ellenkező esetben bezárás, vagy az adós előzetes bebörtönzése, ha a hitelező eskü alatt állítja, hogy az előbbi Angliát elhagyni készül s biztosítékot nem nyújt, hogy tartozását annak idejében le fogja róni: — látszólag ellentétesen állanak egymás mellett, tényleg azonban azt mutatják, hogy az angol szellem az egyéni szabadságot csak a közület eszményeinek határai között bírta s akarta megvalósítani, és hogy az állam, a közület előtt nem egyéni czélok könnyebb megvalósítására szolgáló művezet, melynek mozgatója az egyén a maga külön érdekeivel, ellenkezőleg azon magasabb eszmény valósága, mely az egyéntől tiszteletet, engedelmességet, áldozatokat kíván, de mely egyetemességénél fogva az egyéni szabadságot is szüli.

Az angol egyéni szabadság világért sem jelenti a köznek visszaszorítását s az egyén magára hagyását. Az angol szuverén hatalom keményen nehezedik az egyénre is, s ez nem általában, hanem szorosan meghatározott körében élvezheti irigyelt szabadságát.

Az angol nemzet nagysága nem az ellentétek megsemmisítésén, hanem helyes összefoglalásán nyugszik; a mint kalmarkodó vállalkozási szelleme, ipari alkotása, vakmerő újjításai karonfogva járnak ódon szokásaival, ügyvédkedő formalizmusával, a mint protestáns vallása püspöki hierarchiájára, családi életének bensősége szigorú atyai és férji hatalomra támaszkodik, azonképen meg tudta találni a pontokat, hol az egyéni szabadság a közhatalom érdekévé válik s az erős állam az egyéniség érvényesülhetésének előfeltétele.

¹⁾ Évenként 13000 ily jövő jó magaviselet iránti biztosíték követelik s 3000 egyén kerül fogságba a miatt, hogy azt adni nem tudja. Gneist Verw. recht I. h. 274. l.

A mint az emberi célokat illetőleg az individualizmusnak csak a kollektivismus magasabb kívánalmai által korlátozt érvényesülését találjuk az angol alkotmányban, azonképen hozzá a parlamentarizmusnak a közület egészéből kiinduló etikája összhangba a szuverén nemzeti akarat szerveit, a királyt, a parlamentet, a kormányt, jöllehet azok jogi elvek által egymástól elválasztvák, s önállóságuk formailag teljesen biztosítva van.

Az angol alattvaló alapjogai (birth right) külső jogi biztosítékok nélkül a parlament szuverén belátására bízvák, hasonlóképen döntenek el a fő államszervek befolyásának, hatalmi súlyának kérdése, a formailag körül nem írt politikai erkölcs külső hatalom híjjával levő areopagja által. Ez államszervek önállósága az egyéni alapjogok mása, fölötté is egy magasabb erkölcsi szabvány egyensúlyozó nyelve uralkodik, csak ennek fékező, irányzó, fensőbb erejétől mérsékelve, nem rideg elszigeteltségben áll az fönn s a mint az egyéni alapjogoknak csak a közületi eszmények határai között van helye, azonképen csak az egész összhangjába illeszkedve érvényesülhetnek: király, parlament, kormány.

Egy alaperő, egy elv hat az egész angol államtestben, akár az egyeseknek a közhöz, akár a köznek, az egésznek saját főszerveihez s ezeknek egymáshoz való viszonyáról legyen szó; ez elv az állam mivoltát illetőleg megveti az államnak erőművi, külső korlátozások útján fentartását, céljait illetőleg pedig ez elv szerint az állam »társaság minden ügyben, . . . minden erényben, minden tökélyben.«

Igy nyugszik közös alapon, a szabad, erkölcsi eszmények megvalósításán fáradó személyiség alapján az alattvalók egyéni magán, valamint politikai közszabadsága.

Az ember jogi önállósága által nyeri erkölcsi szabadságának, eszménye megvalósíthatásának módját; de a jog egyedül csak az egyén rideg önállóságát fejt ki, az erkölcs emeli az embert egyetemesb, magasb színvonalra.

Az egyéni szabadság az angol előtt a tökéletes ember eszméjének egyéni megvalósíthatása, ezért határa a közületi eszmény; a politikai szabadság ugyanebből a forrásból ered; irányelve a közület szükséglete, mint a tökéletes ember létez-

hetésének egyetlen módja, helyesebben a tökéletes ember valósága.

E közös alap magyarázza meg az angol állam szervezeti oldalát, főszerveinek egymáshoz való viszonyát, politikai szabadsága legjellemzőbb termékét, parlamentarizmusát.

Nem időzhetünk az angol államszervezet részleteinél hosszasan annak kimutatására, hogy az mindenütt az egyénnek közkötelességekre alapított jogaiból van összetéve.

A politikai választói jog előfeltétele, hogy azt a választó megvesztegetés nélkül, csakis közületi szempontok szerint használja, ellenkező esetben nemcsak büntethető s jogától megfosztható, de ha a megvesztegetések általánosbakká válnak, egész kerületek zárhatók ki a politikai életből; az esküdti, a közigazgatási önkormányzati jog nemcsak hasonló korlátozásnak van alávetve, de e jog gyakorlására az illetők kényszeríthetők is; az egyesnek tanuskodási, közvádlási, büntettek megakadályozását, büntetéseket elfogatását, a közrend fentartását illető kötelmei csak eleven köztudat és kötelességérzet mellett lehetségesek s az individualizmusból nem erednek.

E rövid utalások eleget mondanak s rátérhetünk az angol állam nagyban való szervezetére, az állami főszervek viszonyára.

Ezen viszony egy részt jogi, a királynak, a parlamentnek, a kormánynak hatáskörét jelöli meg, s abban mindegyiknek önálló jogát biztosítja a király szentségének, a parlament kiváltságának s a miniszterek jogi felelősségének elve útján; másrészt erkölcsi, s ezen oldaláról az államhatalmak viszonya a parlamentarizmus neve alá foglaltatik.

Lehetetlen itt e viszony jogi oldalának kifejtése s czélunkra — átpillantani az angol alkotmány alapjellégén — elengedő lévén e jogi oldal nyomatékos kiemelése, fordúljunk az államhatalmak erkölcsi viszonyához, a parlamentarizmus-hoz. A parlamentarizmus oda törekszik, hogy egy szellem, egy irány hasson úgy a szervezett, mint a szervezetlen államhatalomban, egy a királyban, a parlamentben, a kormányban s a választókban; a parlamentarizmus nem elégszik meg az államhatalmak összhangjának utólagos helyreállításával, előre gondoskodik, hogy az meg se zavartassék, és a nélkül, hogy az

államhatalmak, király, kormány, parlament, s ebben a felső és alsó ház önállóságát lerontaná, ez államhatalmakat a joginál magasabb erkölcsi kötelességektől teszi függővé.

Az angol államban az állami főszervek viszonya elveszté egyoldalú jogi jellegét s teljesen ethizálva van, a jog és kötelesség elválaszthatlanul összeolvadt benne. A mai parlamentaris kormányzattal ellentétben a prerogatívásnak nevezett előbbi kormányrendszer jogi szabványai, midőn a király és parlament mint idegen, ellenséges erők állanak egymással szemben, midőn a kormány csak a király szolgája: nincsenek formailag megszüntetve; hasonlóképen fennállanak a főrendi és közrendi ház hatalmi körét kijelölő jogi szabványok, azonban a főszervek való életben folyó cselekvésének legfőbb zsinórmértékeül már nem ezek, hanem egy részleteiben körül nem írt állami morálnak parancsai vannak elismerve.

Mennyiben van a közéletet irányzó ily elvek létrejöttére Angliában az állam és vallás közötti szoros kapcsolatnak befolyása, külön fejtegetést követelne; amnyi mindenesetre áll, hogy e kapcsolat is segítette az emberi élet egészetes felfogását, kisimította a temporale és spirituale, a jog és morál elméletileg jogosult ellentéteit, s az angol nemzeti szellem konkrét irányának megfelelőleg hozzájárult, hogy a mint a magánéletben nem ítélünk, nem cselekszünk egyoldalúan jogi vagy erkölcsi tekintetek szerint, úgy a közélet is a jog és morál összefűzött rendszere alatt álljon.

Az angol nemzet évszázadokon át államilag oly fegyelmezetté, állami főszerveinek jogi önállósága oly elismertté lett, hogy nem kell félni, ha magát életében a jog világos, részletes szabványai helyett a morálnak alanyi felfogást, méltatást engedő és kívánó iránytűjére bízza, valamint a jól sikerült családban a tagok tudják ugyan viszonyuk jogi határait, de magokat nem ezek, hanem a családi élet magasabb ethikája által vezettetik.

A jog és morál ez összeolvadása azonban csak az állam szuverén életének magaslatán, a törvényhozás irányzása, a külügyek vezetése tekintetében áll fenn az államhatalmak között; mihelyt a szuverén akarat akár belügyek, akár külügyek tekintetében megszületett, az állam teljes mértékben

felveszi jogi jellegét s akarata megvalósítására hivatott alsóbb organumait, a bíróságokat s a közigazgatást kívül hagyja a király, a parlament, a kormány s a választók között esetleg folyó ethikus természetű pártküzdelmeken, jogi határvonalat húz a meghozott törvény, bírói vagy közigazgatási végrehajtása s a hozandó törvény vagy a követendő külpolitika tekintetében.

Az első téren a czélszerűség, az érdemesültség ethikus, az igazságszolgáltatás és közigazgatásban a meglevő szuverén akarattal való megegyezés jogi szempontja döntő.

Az államhatalmak elválasztása a maga jogi élességében megszűnt az angol államban, mióta, főkép a jelen század eleje óta közelismerésre jutott az állami ethikának azon elve, hogy a király köteles kormányát a parlament többségéből venni, hogy e kormánynak a parlament tagjának kell lenni, hogy kormányzatát úgy a törvényhozás, mint a külügyek terén a parlament többsége szellemében kell vezetnie, hogy a parlamentből vett miniszterek hozzájárulása nélkül semmiféle szuverén vagy a történelmi fejlődésnél fogva hatáskörébe tartozó egyéb nem szuverén tényt sem szabad végeznie. De fennáll a hatalmak elválasztása a szuverén és nem szuverén szervek (bíróság és közigazgatás) viszonyára nézve azon sajátlan értelemben, hogy az utóbbiak működésükre nézve ki vannak véve, az előbbiek, a király, a parlament, a kormány befolyása alól s csak az írott s nem írott törvénynek alávetettek.

Midőn ekként a főállamszervek viszonyát egymáshoz mai napság főleg ethikus, a másodlagos bírói és közigazgatási szervekeit az előbbiekhez és egymáshoz joginak mondtuk, sem azt nem akarjuk ezzel állítani, hogy az előbbiekben a jogi határvonalok eltűnnek, sem azt, hogy utóbbiakban ethikus elvek nem működnek, de igen azt, hogy a fő államszervekben túlnyomó az ethikus, a másodlagosakban a jogi elem, valamint, hogy a fő és másodlagos államszerveket elkülönítő életelv főleg jogi.

Ha az állami főszervek viszonyának ezen kétféle eleme folyton szem előtt nem tartatik s figyelembe nem vétetik, hogy a kérdés, ezen elemek melyikének kell vagy szabad egy adott esetben a másik fölött uralomra jutni, csak esetről

esetre döntenek el a közlelkiismeret által, az angol alkotmány érthetetlennek, logikátlanak, nevetségesnek tűnik fel s rövidlátó vagy szenvedélyes gondolkozók nem is késtek annak épen magasabb, mert az ember külső jogi megkötöttségét és morális, pusztán lelkiismeret-irányozta belső korlátlanágát egyaránt méltató azon oldalát, támadásaik vagy gúnyjok eszközeként felhasználni.

Az angol politikai érvelésekben rendes fordulat, hogy valamely állami főszerv, elméletileg (jogilag) teheti ezt vagy amaszt, mindamellett életszabályul szolgál ez vagy az. Így jogilag a király titkos tanácsa útján kormányoz, melynek minden tagja egyenlő joggal bír; ez az elmélet, szabály ellenben, hogy a kormányzás a titkos tanács bizottsága (cabinet) útján történik, melynek vezetője a premier; de Lord Lansdowne szerint semmi sem lehetne az alkotmánynyal ellenkezőbb visszaélés, mint ha valamely parlamenti végzeményben ismertetnék el valami ilyen hivatal létezése. ¹⁾

Hasonlókép érvényben van a jogi elv, hogy a király szabad tetszése szerint választja tanácsadóit, kiket a kormányzás teendőivel meg akar bízni, szabály azonban, hogy a miniszterelnökön kívül egy miniszter kinevezésére sincs befolyása; valamint senki sem vonja kétségbe, hogy a koronának joga van minisztereit elbocsátani és hogy a parlamentnek nem áll jogában az új miniszterekre nézve mindaddig nyilatkozni míg tetteikből fölöttük ítéletet nem hozhat; szabály azonban, hogy minden új minisztérium, mint Sir Róbert Peel az 1834-i kormányvállalásnál mondta, felelős az előbbi kormány elmozdításáért ²⁾ s hogy ennek folytán a korona joga miniszterei elbocsátására nézve az új miniszterek személyében bírálat tárgyává tétetik.

A képviselőház ősi joga a korona-kérte költségeket egészben megtagadni; szabály azonban, hogy e veszélyes jogával nem él; hasonlókép fennáll a felső háznak formai joga az appropriáló s az adótörvényeket egészben elvetni, rendszerint azonban nem szabad ily törvényekbe avatkoznia.

¹⁾ Todd. id. m. II. k. 409. l.

²⁾ Todd. Parl. Korm. I. k. 159. l.

Az angol alkotmányos ethika oly szabályai, mint p. o. hogy a képviselőház bizalmát elvesztett miniszterek kötelessége lemondani, hogy a király szentesítését meg nem tagadhatja a parlament-elfogadta javaslatoktól, hogy kétszer egymásután nem élhet a parlament felosztatásának jogával, hogy a főrendi háznak, ha az alsóház megmarad álláspontja mellett, engednie kell, még világosabban ellenkeznek a vonatkozó jogi szabályokkal.

Mindazáltal nagy hiba lenne ez ellentétből akár a jogi szabályok teljes megszűnésére, akár az ellentét kiegyenlítésének lehetetlenségére következtetést vonni, mert az alkotmányos ethika szabályai nem abszolútak, nincsenek formai bevégezhettséggel szabatosítva s nem zárják ki a jogi szabályok vagy egyenes vagy más úton való érvényesülését. Így a képviselőház bizalmát vesztett miniszterek kötelesek ugyan lemondani, ha a korona felosztatáshoz folyamodni nem akar, de az egyenes bizalmatlansági szavazat esetét kivéve, mikor vesztették el a bizalmat, nincs feltétlenül meghatározva: a király a parlament két házának egyező határozatait szentesíteni tartozik ugyan, de van módja megakadályozni, hogy ilyenek ne keletkezzenek,¹⁾ s a mint az állami főszervek egyikének joga a másiké által egy magasabb ethikus követelmény nevében háttérbe szoríttatik, p. o. a királyé miniszterei megválasztásában, azonképen a parlament joga, a minisztereket leszávozni, azon megszorítás alatt állónak van elismerve, hogy a kormányzat vitelére alkalmasb férfiakat tud a koronának adni.

¹⁾ Az angol korona hatalma — úgymond Lord Derby — nem függ többé azon veto jogtól, melynek segítségével, elméletileg birt jogánál fogva, Ő Felsége mindig megakadályozhatja a parlamentben keresztülment törvények érvényesülését: hanem sokkal inkább a miniszterei fölött s ezek által a törvényhozás mindkét háza fölött birt azon befolyástól függ az, melynél fogva már előbb van alkalma akarátát érvényesíteni, mintsem midőn e javaslatok már a parlament elé terjesztve, megnyerték annak beleegyezését. (L. Todd. id. m. III. k. 41. l.) A parlamenti kormány fölöslegessé tette a vetőt, felmenti a koronát attól, hogy a parlamenttel ily egyenesen szembeszálljon, s a szentesítés a mai gyakorlatban csak azt fejezi ki, hogy a törvény formailag is kellő módon jött létre. Különben lásd a vetőjog kérdését az 1858-ki parlamentben (Todd. id. m. III. k. 44. l.)

A jog és morál úgy össze van fonódva a legfőbb állami szervek viszonyának szabályaiban, mint az egyes polgár szabadsági jogában, mely feltétlenül szabad, míg az állam közérdekében gyakoroltatik, de azonnal korlátoztatik, sőt jogi eszközökkel büntetettetik, ha csupán a maga érdekében akarná használni s pénzért eladja, magát megvesztegettetni.

Az angol alkotmányos élet ezen ellentétesnek látszó szabványai az állam magasabb természetének, a pusztai jogi kapcsolatnál bensőbb és fensőbb viszonyának élő megtestesülését képezik, mert a mi fontos, nemcsak követendő, hanem követett életelvek, melyek külső kényszer nélkül, belső helyességöknél fogva, mint az illem, mint a morál parancsai érvényesülnek.

Az állam szervezeti részében ismétlődik, a mit az állam és egyén viszonyában tapasztaltunk; a köznek fölénye az egyes fölött, a parlament mindenhatósága az alattvaló szabadságával szemben, nem semmisítik meg ezt, mivel maga e szabadság a közt lelkesítő eszménynek része, több, előfeltétele. Épígy a parlament, a választók fölénye daczára, megáll a király, a kormány, a bíróság és közigazgatás önállósága, mert e szervek mindegyike nélkülözhetetlen eszköze a nemzet akaratának; a jogi elvek ezt fejezik ki, de mivel a jog merev, hajthatatlan és mindig külső, az emberi közélet pedig alkalmazkodni, belső erkölcsi mérték után indulni tartozik, ezért nagy vívmány, ha egy nemzet bír e mesterséges, külső eszközök és elvek mellett főleg belső, szabad tekintetek szerint haladni, magát külső korlátok szüksége nélkül az erkölcsi, illetőleg ennek kifejezője, a közvélemény által kormányozni.

Az angol államban el van érve, a mi a magán életben nagyobb részt óhajtatás marad, hogy a jog a morál törvényeinek alávetve érvényesüljön, sőt már majdnem egyedül a politikai morál szabályozza fő szerveinek viszonyát, s ebben rejlik az angol alkotmány nagyszerűsége s gyengesége egyaránt.

A ki a jog kényszerítő eszközei nélkül teszi a helyest, a legmagasabban áll emberileg, de bizonyos, hogy a félrelépés könnyebb arra nézve, a ki előtt nem áll a lehetőség, hogy akarata gátat fog találni; a pusztán morál-kormányozta

embernek könnyebb hibázni, mint a ki mások, valamely felsőbb hatalom, a szorosán körülírt jog ellenőrzése alatt áll.

Az ethikának a jog fölé emelkedése az angol alkotmányban szintén azzal a veszéllyel jár, hogy a jogilag nem korlátozott s külsőleg legerősb állami szerv visszaélhet szabadságával s cselekedetei nem felelnek meg az állami ethika követelményeinek is.

Az angol törvényhozásnak az alsóbb osztályokra oly kedvezőtlen iránya, az állam kizsákmányolása az uralkodó párt érdekében, az embertelen elbánás az írekkel az ethikának tartalmilag nagyon rossz alkalmazását mutatják a formailag ethikus alapon álló állami főszervek részéről, s az általok fentartott egészségtelen földbirtok-rendszer, munkásviszony, az alsóbb osztályoknak államilag elhanyagolt műveléséből eredő durvasága komoly veszélyeket teremtettek.

Ezen állami ethikának fő elve, hogy az állam összes tényei a közjóra irányuljanak, annak pedig, mi válik a köznek egy adott esetben javára, bírái az állami főszervek, s ha közöttük élesb ellentét fejlődik ki, a szervek közül az, melyben a nemzet vélekedése leginkább ki van fejezve, a képviselőház vagy mivel a képviselőház is eltérhet a nemzet véleménye és akaratától, végső esetben magok a választók.

Az állam akaratának formai eldöntése a választók által az állami főszerveknek belátására van bízva, jogilag azok nem kötelesek a képviselőlet időszakonként visszatérő megújításán kívül a választókra hivatkozni, s az alkotmány képviselői jellegénél fogva rendesen a nemzet nevében működnek, s midőn a rendes időszakon kívül is bekövetkezik a választókra való hivatkozás, az formailag csak képviselők választására, nem valamely konkrét alakban eldöntendő kérdésre vonatkozik.

Az angol állam-ethika szerint a nemzet akarata leginkább a közvélemény-ellenőrizte képviselőház útján dönt a fölött, mi szolgál a köznek javára, mi a közre nézve erkölcsileg helyes, miből folyólag a főrendeknek, a királynak azzal szemben csak mérséklő, figyelmeztető, időleg akadályozó funkciója van, továbbá a végrehajtó hatalomnak, a kabinetnek, a képviselőház többségéből kell vétetnie s a királynak csak kabinete útján kell kormányoznia.

A parlament, főleg annak képviselőháza ekként nemcsak a törvényhozás, költségmegszavazás, hanem a kül- és belügyi kormányzatnak is szervévé, vagy mint mondatott, azon testületté válik, mely Anglia kormányát választja.

A parlament ez értelemben a nemzetnek az a vizsgáló bizottsága, mely született és választott képviselői közül a kormányzásra legalkalmasabbat a királynak kijelöli, ki a parlament nélkül képtelen lenne választását szakszerűleg megtenni.

De nemcsak választja, le is teszi a parlament a kormányt, megtagadva a kormány szükségesnek vélte rendszabályok elfogadását vagy egyenes bizalmatlanságát fejezve ki ellene.

A királyi prerogatívát, az alkotmányos ethika ez utóbbi szabálya, mely szerint a parlamentnek szabad a király miniszterei ellen, még pedig különös indokolás nélkül, bizalmatlanságot szavazni, támadja meg legegyszerűsebben, mert a király ennek következtében köteles kormányát elbocsátani s az újat a többségből venni.

A bizalmatlansági szavazat lényege abból áll, hogy a kormány ellen nem tartalmaz törvénysértési vádat, sőt olyan, rossz kormányzás miatti szemrehányást sem, melynek alapján vádemelésnek (Impeachment) lehetne helye, hanem csak azt fejezi ki, hogy a parlament többsége a kormányzást másképen kívánja vezettetni.

A bizalmatlansági szavazat a kormány ellen vagy száz éve szokásos, de eleinte indokoltatott, míg 1841-ben a parlament határozatává vált Sir Róbert azon indítványa, hogy »Ő Felsége miniszterei nem bírják a képviselőház bizalmát elegendőképen arra nézve, hogy az általok a közügy érdekében szükségesnek tartott javaslatokat elfogadtathassák a házzal, és hogy e szerint ily körülmények között tovább is hivatalban maradásuk ellenkezik az alkotmány szellemével«¹⁾ s ezóta a parlament, okainak kifejtése nélkül is, kifejezi bizalmatlanságát a kormány ellen.

A bizalmatlansági szavazattal kapcsolatosan fejlődött

¹⁾ Todd. id. m. III. k. 151. l.

ki a kormány összes tagjainak együttes felelőssége, melynél fogva, természetesen erkölcsi és politikai, nem jogi értelemben, minden tag felel társainak működéséért, mi által a kormány, mint egész áll szemben a parlamenttel s a királylyal.

Ily módon a parlament kormányzó testületté, a kormány parlamentivé válik, vagyis első sorban nem a királytól, hanem a parlamenttől függ s felelőssége nemcsak jogi lesz a hozott törvények megtartásáért, hanem kiterjed a hozandó törvények, a követendő külpolitika irányára, s a meghozott törvények mikénti végrehajtásánál, a mennyiben azt a bírói és közigazgatási hatóságok fennebb vázolt önállósága megengedi, a parlamenti többség szellemében jár el.

A király prerogatívája, a törvényhozás, a végrehajtás, a külügyek tekintetében, ha nem is a parlamentre, de a parlamenttől függő minisztériumra száll át, s ily módon, mint megjegyeztetett, a nemzet prerogatívájává válik; a király személyisége elmerül a kormányban, a parlamentben, a király személytelen lénynyé, az impersonalis koronává válik, melynek nevében történik minden, de mely mögött a parlament s ennek bizottsága, a kabinet a valóságos működők.

A király ezen személytelenségének biztosítására s az uralkodó parlamenti többség hatalmának fentartására nyertek érvényt oly szabályok, mint hogy a királynak nem illik kormányán s a főrendiház tagjain kívül másokkal államügyekről értekezni, vagy tanácsukat meghallgatni, hogy az udvartartás főtisztviselői, illetőleg, ha nő ül a trónon, a fő udvarhölgyek is változnak a minisztériummal együtt, hogy a király minisztereivel is csak a miniszterelnök útján érintkezhetik, mint a kiben összpontosúl a parlament bizalma, hogy a király nem vesz részt a miniszteri (kabinet) tanács ülésein s csak kész határozatait terjesztetnek eléje.

De ha az állam-ethika ezen szabályai érvényre emelkednek, nincs-e ez által az állami főszervnek önállósága lerontva s mindannyi a parlamentbe beolvasztva? Nem hajtának-e zsarnoki törvények, — mint Montesquieu mondta, — zsarnokilag végre? nem érkezett-e el az alkotmány épületének megingása, melyet de Lolme akkorra jósolt, midőn a képviselők a végrehajtó hatalom jogkörébe kezdenek avatkozni?

nincs-e mindaz elvetve, a mit az amerikai unio alkotmánya a politikai bölcseség jogi parancsaként írt be alkotmányába?

Már fennebb utaltunk arra, hogy a bíróság és a közigazgatás ki van véve a parlamentaris pártváltozások befo-lyása alól s a fennálló jog érvényesülhet csak az élet-felvetette egyes esetekben, a közjó kívánalma uralkodik a közigazgatás-ban, tekintet nélkül az államélet magaslatán folyó küzdel-mekre, s e részben Anglia inkább megfelel parlamentarís kormányzatával Montesquieu eszményének, mint az ennek szellemében s a kormány és parlament elválasztására alapí-tott észak-amerikai prezidencialis kormányzat.

De magok a fő államszervek, király, parlament, kor-mány közt sincsenek végkép elmosva a választó vonalak s azok jogi önállóságát a politikai ethika számos szabálya védel-mezi. A jogi és az ethikus szabályok ellentétét tehát maga a politikai ethika iparkodik áthidalni, s e téren ismétlődik az alapjogok és a korlátlan szuverenitás viszonya a következő különbséggel.

Az alattvaló az ő alapjogait, a míg a rájuk vonatkozó jogszabály megváltoztatva nincs, absolut jogi szigorral, bíró útján érvényesítheti, ellenben az államhatalmak a rájuk vonat-kozó jogszabályok változtatása nélkül is, jogaiknak csak a parlamentarís ethika fensőbb szabályai által korlátolt hasz-nálatára jogosúltaknak vannak elismerve; az egyének alap-jogainál előre, tárgyilag meg van határozva az erkölcsi köte-lesség, melynek feltétele mellett gyakorolhatók, míg az államhatalmak jogainál a fensőbb ethikus kötelesség esetről esetre találandó el.

A mi a politikai ethikának az államhatalmak jogi viszo-nyát védő természetét illeti, nyilatkozik az először az által, hogy e szabályok szövegezve, írásba foglalva sincsenek és nem feltétlen merevséggel, hanem időhöz és körülményekhez képest, bizonyos méltányos korlátozással követendőeknek van-nak elismerve.

A királynak a parlament többségéből kell vennie minisztériumát, de mint p. o. Pitt esetében 1783-ban vagy Peelében 1843-ban, fentarthat hónapokig a parlament bizal-

mát nem bíró minisztériumot, melynek segítségével prerogatíváját gyakorolhatja.

Nem változtat ezen semmit az a körülmény, hogy ily kivételes rendszabályt csak nagy szellemi fölényű miniszterekkel lehet fentartani, mert az angol alkotmány soha sem elégszik meg egyik szervénél sem a formai joggal, a mint mondják, a közvéleményen, vagyis az értelmi és morális érdek mérlegelésén nyugszik.

A királynak nem szabad a parlament tárgyalásairól tudomást venni, de a peereknek joga van azokra nézve tanácsukkal hozzájárulni.

A miniszterek kiszemelése a parlament körébe tartozik, de kormányválságok esetében a király befolyása azok eloszlására megengedett.

A parlamentnek a kormány ellen irányuló mily szavazata teszi szükségessé visszavonulását, esetről esetre eldöntendő kérdés.

A minisztereknek a parlament tagjainak kell lenniök, de Gladstone 1845. végétől 1846. júliusáig — kivételkép — nem volt tagja a parlament egyik házának sem.

A miniszterek a parlament többségének bizalmi férfiai ugyan, de mint titkos tanácsosok épúgy a koronának is bizalmi férfiai, kinek engedélye nélkül a parlament előtt nem nyilatkozhatnak a tanácsok iránt, melyeket a koronának legfőbb kérdésekre adtak.

A parlament a koronának tanácsokat adhat kérvények alakjában a végrehajtó hatalom gyakorlására nézve is, de az ily tanács nem szükségkép kötelező s éle a prerogativa jogi határai által élvezhető.

Az ily tanácsokra rendszeren az a kormány válasza, hogy nagy tisztelettel viseltetik ugyan a háznak ily határozatai iránt, de nem teheti fel a házról, hogy felforgatni akarná a birodalom törvényeit, vagy eltörölni a korona prerogatíváját.¹⁾

A parlamentnek mikor való egybehívása, feloszlása a kormányzás legmagasabb kérdéseit érintik, melyekre nézve a

¹⁾ Todd, id. m. I. k. 331—357. l.

jogi határok adják a miniszterek kezébe a hatalmat, hogy a parlament túlkapásainak ellenálljanak.

Lord John Russel 1854-ben, július 24-ikén, arra szólítatván fel a parlamentben, egyezzek bele azon indítványba, hogy az európai ügyek zavart állapotára való tekintettel, az őszszel még egy parlamenti ülésszak tartassék, visszautasította a fölszólítást, mivel »a korona minisztereinek nem szabad a ház tagjai részéről a fejedelemnek adandó tanácsaik szabad nyilvánítása iránt megszorító korlátozásokat elfogadni, sőt teljesen belátásunkra kell bízni . . . hogy tanácsot adhassunk Ő Felségének az iránt, mikor kérje ki a parlament tanácsát.«¹⁾

A korona a parlamenti többségből köteles minisztereit venni, de ezek ismét azon nagy hatalomnál fogva, mely a koronát jog szerint megilleti, nem mozoghatnak a király hozzájárulása nélkül sem a törvényhozás, sem a végrehajtás, sem a külügyek körül; a prerogativa jogi szabálya, hogy a király a béke és háború ura, nemzetközi szerződéseket köt, néha nagyon csattanós hatású, mint a jóniai szigetek átengedésénél, a Suez-csatorna részvényeinek vagy Cyprus szigetének megszerzésénél; a tényleges viszonyoknak egészen többé meg nem felelő jogi tétel, mely a királyt a végrehajtó hatalom tulajdonosának mondja, engedi meg a kormány szervezetnek, a minisztérium beosztásának oly átalakítását, mely nálunk csak törvényhozással lenne lehetséges; ezen nyugodott a matrózprézelés, ennek segélyével, nem a parlamenti végzeménynyel, volt a katonatiszti állások vásárlása eltörölhető.

A gyarmatok törvényhozása fölött gyakorolt felügyelet, az egyházkormányzati kérdések a király prerogatívájának gyakorlását teszik szükségessé s így a kabinetet a koronától függővé.

A parlament beavatkozása a végrehajtó hatalomba tetemesen meg van nehezítve az által is, hogy a közszolgálat bármely céljára költséget indítványozni csak a korona van jogosítva, mi újra a király végrehajtó hatalmi prerogatívájával áll, névszerint oly összefüggésben, hogy a korona kezében

¹⁾ L. Todd. id. m. II. k. 423. l.

van a végrehajtó hatalom, tehát ezt illeti az ahhoz szükséges jövedelmek kezelése és kiadások teljesítése is. ¹⁾

A nagyobb erkölcsi felelősség és takarékosság tekintete mindenestre nagyban befolyolnak arra, hogy a parlament kizárassék a költségek tekintetében a kezdeményezésből s ez által magából a kormány-teendőkől, de erre a prerogativa jogi korlátja adja meg a jogi lehetőséget.

Az állami főszervek viszonyának ethikai szabályaival nem oly egyszerű ezek szerint a küzdelem a jogiak ellen s utóbbiak nem nyeletnek el általuk; de ekkor meg nem támadnak-e vészes következményű összeütközések, ez ellentétes szabványok és azok között, kik reájok hivatkoznak? Mindenestre ez volna az eset, ha az állam csak logikai művelet s nem élő, lelki és erkölcsi erők játéka lenne.

Az angolokat ily összeütközésektől még különlegesen is védi egy nemzeti tulajdonságuk, hogy, mint Montalembert mondta, nem űzik a logika kultuszát s mindig fentarták korlátlan jogukat a legkézzelfoghatóbb következtetlenséghez, ha azt dicsőségök, boldogságuk és biztosságuk árán kerülhették volna ki. ²⁾

Az államhatalmak jogi és ethikai viszonyát egybefoglalva, a való életben a kabinet emelkedik ki, mint az állam összes kül- és belügyi, törvényhozási és végrehajtási működésének irányzója.

A király jogilag döntő és mindenre kiterjedő hatalma az életben befolyássá alakult át, mely rendszerint csak a nemzetnek parlamentjében s ennek bizalma alapján működő kormánya által kifejezett véleménye határai között, de nem ellenére érvényesül; a király megállíthatja a parlamentet, a kormányt megfontolásra bírhatja, de csak rendkívüli személyes tehetségénél, nem állásánál fogva irányozhatja hosszabb időre.

A király, a nemzeti élet öntudata, lelkiismerete, mely a nemzetnek akár ösztönei és szenvedélyeivel, akár értelmi és

¹⁾ Mennyiben kötheti meg a végrehajtó hatalom a parlamentet egyes közigazgatási feladatok megvalósítására szükséges munkák iránt kötött szerződések útján? I. Todd. id. m. II. köt. 56—77. lapjain.

²⁾ Montalembert: De l'avenir polit. de l'Angleterre V. fejt.

erkölcsi meggyőződéseivel jogánál fogva szembeszálhat, de fölöttük állandó sikert csak úgy vihat ki, fölējök csak úgy emelkedhetik, ha álláspontja a nemzeténél nemcsak jogilag, hanem lélektanilag is erősebb, mi a világtörténelem legkiválóbb alakjaiban fordul csak elő.

A király jogi fölénye elengedhetetlen, de lélektani, erkölcsi fölénye csak addig jogosult a maga kizárólagosságában, a míg nemzetben a köztudat és kötelelességérzet ki nincs fejlődve.

Az angol alkotmányban a király jogi fölénye teljes, lélektani, erkölcsi hatalma a nemzetével való összemérés eredménye szerint viszonylagos, a mi fejlett köztudat korában az egyedül helyes és lehetséges.

A parlament egyrészt annálfogva kerül a kormány vezetése alá, mert akaratát maga nem valósíthatja meg, más felől, mert sok emberből állván, akarata ingadozóvá válik, ha vezetője nincs, és általában inkább ellenőrzésre, mint alkotásra való.

A kormány irányzó állásának alapja végrehajtó, az állami élet minden szálát állandóan és tényleg kezében tartó működésében rejlik; e lélektanilag legalantasabb funkció, a meglevő elhatározás foganatosítása, szülő anyja lesz a legmagasabbnak, az elhatározásra jutásnak; csak az, a kinek cselekedni, tehát az élet akadályaival küzdeni kell, tudhatja, mit szabad akarnia, annál is inkább, mert a cselekedet szégyene vagy sikere első sorban arra vet fényt vagy árnyat, a ki azt véghezvitte, nem a ki parancsolta, elhatározta.

Az angol államban a parancsolás és elhatározás a királynál és parlamentnél lévén, a cselekvés pedig a kormánynál, az állam az által válik lélektanilag természetessé, erkölcsileg jóvá, hogy a fő funkcióját, a végrehajtást tekintve alsóbb rendű kormány, a legmagasabb parancsoló funkcióknak nemcsak részesévé, de tényleg irányzójává is lesz.

E tényleges hatalom azonban nem bontja fel az állami főszervnek, király, parlament, kormány jogi viszonyát, a két előbbinek jogi és tényleges felsőbbségét, melynél fogva az alsóbb rendű kormányt, ha tényleges hatalmával visszaélné,

azt helytelenül használná vagy épen jogi felsőbbbségre törne, az állásba, mely jogilag megilleti, visszaszoríthatják.

Állami főszerveinek jogi és ethikai viszonya által lesz az angol állam erős, tömör s mégis oly hajlékony szerkezetű, a belőle eredő parlamentarizmus adja meg neki szervezett és szervezetlen erőinek belső egységét.

S e parlamentarizmusnak ugyan az a végső gondolata, a mi az egyén és a köz viszonyának.

Mind a kettő a mai kornak érthetetlen arisztotelikus tétel igazságát tanúsítja, melynél fogva az egész elébb van részeinél.

A mint az egyéniséget csak mint egy magasabb fogalom szükséges elemét ismeri el az angol alkotmány, úgy rendeli alá az állami főszervek önállóságát a közület egészének, mely miatt önállóságuk is van s törekszik a nemzeti gondolat legegyetemesb szerve, a parlament útján összhangjokra.
